

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Височан Л.М.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ УРОКІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»

За останні десятки літ світ неймовірно змінився, і далі змінюється надзвичайно швидким темпом. Зміни в світі мають безпосередній вплив на вчителів і учнів, на зміст та методи навчання. Інтеграція навчальних предметів – це вимога часу, це творчість, самобутність, мистецтво педагога. Проблемами інтеграції займаються й займається багато вчених. Зокрема питанням педагогічної інтеграції присвячено праці Т. Браже, І. Козловської, Л. Масол, О. Савченко, М. Сердюкової та інших. М. Асімов, В. Афанасьєва, Б. Кедрова, П. Копкіна, С. Тимохіна, А. Урсул та інші розглядають інтеграцію у філософському аспекті. С. Архангельський, В. Безрукова, М. Берулава, І. Зверєв, М. Махмутов віддають перевагу питанням, які розкривають сутність інтеграції. Формам, видам і шляхам реалізації інтеграції, зокрема й у професійній освіті, присвячено праці І. Агібалова, Г. Батуріна, Ю. Ганіна, О. Гребенюка, В. Курок, В. Сидоренка, В. Юрженка, І. Яковлева. Ідея інтеграції знань є надзвичайно популярною в освіті. Її освоєння, як показує практика зарубіжних країн (Угорщина, Фінляндія, Німеччина) та науки вітчизняної педагогіки, дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищення їх дієвості й систематичності. Таким чином інтегрування є якісно відмінним способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливорює системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках. Поняття «інтеграція» – це процес пристосування і об'єднання розрізнених елементів в єдине ціле при умові їх цільової та функціональної однотипності. В перекладі з латинської «інтеграція» означає «відтворення». Виникла інтеграція як явище фундаментальних наук

на фоні своєї протилежності – диференціації. Вона заклала основи і необхідність інтеграції. Методичними принципами об'єднання предметів є: 1. опора на знання з багатьох предметів; 2. взаємозв'язок в змісті окремих дисциплін; 3. зближення однорідних предметів; 4. розвиток загальних рис для ряду предметів. Для інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі існують об'єктивні причини й передумови. Однією з причин є необхідність усунути перевантаження дітей скоротити кількість навчальних годин протягом тижня, вилучити їх для предметів розвивально-виховного циклу. Об'єктивною передумовою цього є те, що інтегрований курс зможе вести сам учитель початкових класів, оскільки йому доводиться навчати дітей цих предметів у традиційній ізоляції. Натомість у старших класах інтегрування окремих предметів, навіть споріднених в один, створює труднощі у підготовці вчителя, який би вів цей курс. Адже це вимагає від нього не тільки високої кваліфікації, а й відповідної наукової ерудиції в методах наук на основі яких створено інтегрований предмет. Тому нерідко на одному уроці, інтегрованому за змістом, доводиться працювати двом, а то й трьом учителям: один, наприклад з літературною частиною матеріалу, другий – з історичною, третій – з образотворчою, четвертий – з музичною тощо. За таких умов інтеграція перетворюється в реалізацію на одному уроці фрагментів різних предметів, що призводить до випадкового зрощення одиниць інформації, штучного поєднання змісту різних шкільних дисциплін. Безумовно, говорити сьогодні про повну інтеграцію тих чи інших предметів у рамках початкового навчання поки це рано, оскільки для цього спеціальні дослідження необхідно, в яких мають взяти участь і дидакти, і психологи, і методисти. Інтеграція шкільного змісту може бути повною або частковою. Так, читання, письмо, усне мовлення об'єднані в «мистецтво мовлення», «відомості з історії», географії», громадянства – у громадянство, відомості з фізики, хімії, біології, астрономії – у природознавство. Досвід проведення інтегрованих уроків засвідчує, що їх методика вимагає дуже високого професіоналізму та ерудиції вчителів. В.О.Сухомлинський порівнював думку дитини з ніжною трояндою, що не може квітнути без сонця. І бажання вчитися в емоційному забарвленні думки, в почутті радісної схвильованості. Без цього емоційно-естетичного струменя не може повноцінно розвиватися думка дитини, йти від наочних образів до абстрактних узагальнень. Сучасне теоретичне мислення повинно мати своїм інструментом найбільш загальні,

фундаментальні закони природи і суспільства, наукові теорії. Їх використання створено умови для формування глобального, екологічного мислення. Адже відомо, що «мислення здатне скерувати найбільш загальними, фундаментальними закономірностями обґрунтовувати на їх основі явища дійсності, часткові закони різних наук називають інтегративним мисленням». Концепції Н. Ф. Борисенко, І. Д. Зверева, В. М. Максимової, В. Н. Федорової та інших свідчать, що міжпредметні зв'язки становлять відображення міжнаукових зв'язків у змісті й методах навчання гуманітарних і природничих дисциплін. Навчальні предмети – дидактичний еквівалент основ відповідних наук. Дидактична специфіка істотно відрізняє навчальні предмети і їх взаємодії – від між наукових. Викладене певною мірою стосується теорії імовірностей, яка займає особливе місце в сім'ї математичних наук. Основна мета уроків серед природи – навчити дітей думати. Досягти цього, вважає В. О. Сухомлинський, можна, тільки навчивши їх спостерігати, дивуватися, радіти пізнанню, перетворювати думку слова, творити казку. Коли діти спостерігають за явищами природи, перед ними відкривається несподіване в навколишньому світі, його таємниця і краса. Вони дивуються раніше не поміченому. І тут починається роздуми серед природи. Можна зробити такий висновок, визначивши особливості інтеграції математичної і природничої освіти: навчання повинне бути побудоване таким чином, щоб формувати в учнів здатність відтворювати раніше засвоєні знання для кращого запам'ятовування нового матеріалу; систематичний розвиток педагогічно доцільних взаємодій між розділами навчальних предметів природознавства й математики – одне з необхідних умов розвитку пізнання учня наукового змісту, а через нього – до розуміння самої об'єктивної дійсності; сприйняття природничих і математичних понять носить схожу природу й доповнює один одного; інтеграція природознавства і математики в початковій школі на практиці використовується не повною мірою, тому що для цього багато вчителів недостатньо підготовлені в науковому й методичному плані, що в свою чергу вимагає більше глибокого методичного пророблення інтегрованих процесів між курсами природознавства і математики в початковій школі.

Отже, інтегровані уроки є ефективною формою організації навчального процесу, яка використовується для систематизації знань у сучасній школі, оскільки на таких уроках відбувається

синтез знань з різних дисциплін, внаслідок чого утворюється нова якість, нерозривне ціле, що досягнуте широким й поглибленим взаємопроникненням цих знань. основні властивості інтегрованого уроку – універсальність, синтетичність. Він дозволяє відкрити учневі кінцеві цілі вивчення не лише даної теми, але й усього матеріалу, швидше включити його до пізнавального процесу. Інтегрований урок має психологічну перевагу: він пробуджує інтерес до предмету, знімає напругу, невпевненість, сприяє свідомому засвоєнню та формує творчі здібності учнів, що є дуже важливим для початкової освіти.

Наводимо приклад інтегрованого уроку. *Урок природознавства у 2 класі»Бринить струною гілочка весни».*(Весна у природі).

Мета. Закріплення елементарних уявлень про найхарактерніші ознаки весни в живій і неживій природі, які можна виявити в процесі спостережень, а саме: з пробудженням рослин, з поведінкою перелітних птахів; показати, як зміни в неживій природі впливають на живу природу; поповнювати знання учнів про рослини і тварини рідного краю; сприяти захопленню учнів красою природи, з якою вони постійно зустрічаються; розвивати мислення, пам'ять, спостережливість, естетичні почуття, позитивні емоції, пізнавальну активність та творчі здібності; пробуджувати бажання любити і оберігати природу, милуючись нею.

Обладнання: малюнки дітей про весну, прислів'я, народні прикмети, магнітофон, п'єси Чайковського, вірші, загадки, фото квітів.

Тип уроку – нестандартний інтегрований («Я і Україна», українське читання, образотворче мистецтво, природознавство).

Хід уроку

I. Організаційний момент. Привітання.

Учитель. Любі діти! У наш клас

Завітали гості милі.

Привітаймо в добрий час

Гостей посмішкою й миром!

Діти. Ми вам раді, добрі люди,

І вітаєм щиро вас.

Та запрошуєм ласкаво

На урок у 2 клас.

II. Психоформула.

- Діти, який у вас зараз настрій? Передайте виразом обличчя. Усміхніться до мене, поділіться гарним настроєм з товаришем.

- За виразом обличчя я бачу, що все гаразд і загальний ваш настрій можна показати так (демонструю і прикріплюю малюнок «задоволення» на дошку). Я всім бажаю, щоб такий настрій зберігся до кінця уроку.

III. Повідомлення теми уроку.

Учитель. Сьогодні у нас незвичайний урок. Присвячений він чудовій порі року - Весні! Тому і тема його звучить незвичайно. (Учні хором читають з дошки: « Бринить струною гілочка весни»). То що ви очікуєте від уроку? (Відповіді дітей). А чи справдилися ваші очікування, скажете в кінці уроку.

IV. Вивчення нового матеріалу.

(Звучить п'єса «Пори року. Весна» П.І. Чайковського).

Учениця. Зійшли сніги,
шумить вода;
Весною повіва;
Земля квіточки викида;
Бує травка молода;
Все мертве ожива;
Веселе сонечко блищить,
Проміння щедро лле,
Гайок привітно шелестить,
Неначе кличе пригостить,
Струмочок виграє.
(П. Грабовський).

Учитель. Погляньте, як радісно і весело весна з'являється на світ! Ось ворухнувся на землі торішній листочок. Під ним проклюнулася із землі зелена стрілочка молодої трави. Дзюркочуть попід деревами весняні струмочки, теплий вітер пробігає у верховітті.

Весна починається з місяця (*учні відповідають хором*): березня. У березні земля пробуджується від зимового сну. Це особливий місяць. Він, як мовиться в народі, й усміхнеться, і заплаче, іюшкіриться крутим норомом. Недарма про його гонористу й непередбачену вдачу кажуть: у березня жіночий характер, бо вночі тріщить, а вдень плющить. За березнем йде місяць (*учні відповідають хором*): квітень. У квітні земля одягає зелене вбрання, а у травні – квітує. Отак щороку сонце святкує свої три перемоги. Перша – прихід весни польової.

Учениця. Я весна – польова. Мої провісники – граки, котрі прилетіли до нас, як тільки на полях з'явилися проталини. А за ними шпаки і польові жайворонки.

Учитель. Друга перемога сонця – пробудження водойм. Учениця. Я наступна весняна хвиля – пробудження водойм, звільнення їх від криги. Вода заливає луки й долини, напуває землю. Чи доводилось вам спостерігати льодохід? Налітаючи одна на одну, крижини з тріском ламаються і не тонуть, а спокійно пливуть за течією. Чому?

Учитель. Третя перемога сонця – весна – лісова.

Учениця. Я весна – лісова. Ліс одягається в зелені шати, всі співочі птахи повертаються в рідні краї.

Учитель. Діти, чи є у вас доповнення щодо характерних ознак весни?

Учень. Найперші її прикмети – танення снігу і поява квітів. Спочатку з 'являються і дуже швидко відцвітають підсніжники, проліски, сон-трава. *(Показує на дошці фото квітів)*. Не кожен їх може побачити, бо ростуть ці квіти тільки в лісі.

Учениця. На пригрітих сонцем схилах, хода весни особливо відчутна. Змінюючи одна одну, цвітуть продовж усіх весняних місяців мати-й-мачуха, вероніка, калюжниця.

Учень. Трапляється зрідка й горицвіт весняний (ще його називають стародубка, або адоніс) колись він був дуже поширеним на Україні. З нього готують серцеві ліки. Це рослина з вогненно – жовтими квітками, Росте на луках і галявинах, степових пагорбах і річкових берегах.

Учитель. Дякую вам діти за ваші цікаві розповіді та повідомлення.

На уроках читання ми з вами читали оповідання, вірші, казки про весну, провели екскурсію. І як підсумок ви підготували до сьогоденішнього уроку виставку малюнків *(на дошці)*. А ще написали невеличкі оповідання та вірші. *(Діти зачитують власні твори)*.

V. Робота з підручником.

Учитель. Що цікавого і нового нам пропонує підручник. Відкрийте його на сторінці 117. Читаємо текст «ланцюжком».

Розгляд малюнків поданих на сторінці. *(Ранньоквітучі рослини: сон-трава, конвалія, лісові дзвіночки)*.

- Діти, а які ще крім поданих на малюнку рослин ми можемо назвати?

Учні. Мати-й мачуха, калюжниця, горицвіт.

Учитель. Про що застерігає нас підручник (*Діти читають застереження*):

Запам'ятай! Цих рослин залишилось дуже мало! Вони потребують охорони!

Учитель. Поясніть, як ви розумієте цей вислів. (*Діти пояснюють, що не можна рвати ці квіти з корінням*).

- Що ж відбувається у природі далі? Які зміни?

Учень. Прокидаються дерева. У березні, коли температура повітря вдень у затінку сягає +5°C, в них починається сокорух. Квітують дерева, кущі.

Учитель. - Прочитайте повідомлення у підручнику с. 118. (*До появи листя зацвітає верба й ліщина, вільха, осика, тополя*).

Верба буває 2 видів. Одна квітне сережками, інша - котиками. Ліщина, тополя – сережками. У тополі сережки нагадують гусінь, а потім стають пухнастими і цей пух розлітається в повітрі.

- Починають квітнути рослини з'являються і комахи.

Учениця. Цвітіння рослин – це свято для комах: гудуть джмелі, пурхають метелики. А от і бджоли діловито збирають пилок. Ранній їх виліт – ознака дружної і теплої весни. Багато хрущів – на засуху.

Учитель. З'явилися комахи і птахи з'явилися.

Учень. Поспішаючи до місць гніздування, перелітні птахи долають великі відстані над морями й океанами.

Учениця. Так, перепіл пролітає понад 300 км, а бурок рила сивка більш як 3 тис. км. Швидкість під час перельотів також значна: у голубів вона може сягнути 120 км/год, а ластівки – 300км. Учитель. Пригадайте скоромовку про весняного птаха.

Учень. – Сів шпак на шпаківню

Заспівав шпак півню:

- Ти не вмієш так, як я

Так, як ти, не вмію я.

Фізхвилинка.

Робота з підручником. (Самостійне опрацювання статті на с. 119).

Виконання завдання у зошиті с. 38.

Учитель. – Ми багато цікавого дізналися про птахів. А тепер давайте спробуємо виготовити пташок у техніці «Оригамі». (*Діти працюють під музику І.Штрауса*). Після закінчення організовується виставка поробок.

- До сьогоднішнього уроку група учнів підготувала низку загадок про весну, птахів.

Загадки.

Я пробуджую поля,

Та заквітчую гаї.

Відгадали, хто вона,

Ця красуня чарівна? (*Весна*).

Білі горошинки на зеленій стеблинці. (*Конвалія*).

Я перша зацвітаю

Синім цвітом серед гаю.

Відгадайте, що за квітка,

Бо мене не стане влітку. (*Пролісок*).

Хто першим із птахів в є своє гніздо? (*Грак*).

Хто із птахів слугує індикатором для визначення ранньої весни?
(*Гуси*).

Хто з вирію повертається 19 березня? (*Лелека*).

Учитель. Група учнів «Знавців народного календаря» підготувала для вас цікаві повідомлення. Діти, а хто знає що таке «народний календар»?

На протязі багатьох років народ вів спостереження за змінами у природі запам'ятовував, фіксував, і з року в рік перевіряв, що, як, де і коли відбувалося в природі.

Ці спостереження збереглися і до нині. Ми й зараз ними користуємося. Ці прикмети дуже часто справджуються. (*Учні знайомлять із весняними прикметами*).

- Зійшов у березні сніжок – берись за плужок.

- На теплому Олексі (30 березня) шука лід хвостом розбиває.

- До першого грому земля не розмерзається.

- Ранні ластівки – щасливий рік.

- Якщо багато в маю птиць, то не буде гусениць.

- З берези тече багато соку – літо буде дощовим.

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Виконання завдань у зошиті с. 38.

2. Тестове опитування.

1. Із приходом весни день стає:

а) коротшим; б) довшим.

2. Перші весняні квіти це:

а) проліски, анемони, ряст.

б) тюльпани, нарциси.

3. До появи листя зацвітають...

а) вільха, осика, тополя;

4. Сережками називають...

а) сірі хвостики;

б) білі квіточки.

(Перевірка тесту).

Гра «Вісники весни». Пригадайте і продовжіть народні прикмети.

- Граки прилетіли – (перші таловини на поля принесли).
- Малинівки з ‘явилися – (струмочки в лісі задзюрчали).
- Жайворонки над полями заспівали – (трава зазеленіла).
- Зацвітає бузок – (зозуля повертається з вирію).
- Уквітчалася черемха – (залунав спів соловейка).
- Над квітами перші метелики закружляли – (ластівки прилетіли).

Учитель. У нашого народу був добрий звичай зустрічати весну. Вранці 21 березня (день весняного рівнодення) господині пекли «жайворонків»- булочки у вигляді пташок, замість очей – киш-миш. Готуючись до сьогоднішнього уроку, ви вдома з мамами пекли їх. Так давайте пригостимо наших гостей «чудо-пташками».

VII. Підсумок уроку. Оцінювання.

- То чи справдилися ваші очікування?

Вправа «Інтерв’ю».

- Що вам найбільше сподобалося на уроці?

- Що вас вразило?

- Які види робіт ви хотіли б ще раз повторити?

- Чи зберігся ваш гарний настрій?

VIII. Домашнє завдання (диференційоване).

Завдання №1.

Опрацювати текст на с. 117-122 і виконати завдання у зошитах з друкованою основою. (Оцінюється 6-9 балами).

Завдання №2.

Опрацювати тест у підручнику на с. 117-122, виконати завдання у зошитах з друкованою основою, написати твір-міркування «Що раніше відбудеться в природі: зацвітуть рослини чи з’являться комахи? Чому?».

Список використаних джерел:

1. Андреев М. Интегративні тенденції в навчанні. – Софія: Народна просвіта, 1986 – 176 с.
2. Безрук Г. З досвіду проведення інтегрованих уроків // П. школа. – 2000. – № 10. – С. 44.
3. Бех І. Інтеграція Як освітня перспектива // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 5 – 6.

4. Державний стандарт початкової загальної ОСВІТИ // Початкова школа – 2001 – № 1. – С. 28 – 55.
5. Зверев І.Д. Максимова В.Н. Міжпредметні зв'язки в сучасній школі. – М.: Педагогіка, 1981. – 160 с.
6. Зоріна Л. Інтегровані предмети природничого циклу / Сучасна дидактика: теорія – практиці / Під науковою редакцією І.Я Лернера, І.К. Журавльова. – М.: ІТП і МІО РАВ. 1993. – С. 125 – 140.
7. Ільченко Л.П. Досвід інтегрованого навчання в початкових класах // Початкова школа. – 1998. – № 9..
8. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи. – К.: Видавничий дім « Освіта»; 2013. – 392 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрати. твори. У 5-ти томах. Том 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Рад. школа. 1977. – 272 с.
10. Савченко О.Я. Дидактика початкової ОСВІТИ: підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 1999. – 368 с.
11. Ушинський К.Д. Педагогічні твори. У 6-ти томах. / Укл. С.Ф. Єгоров. – М.: Педагогіка. 1989.

Лебединець Г.М.

аспірант,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ (1960-1990 рр. ХХ століття)

В умовах докорінних перетворень у соціальній, політичній і духовній сферах громадського життя, як відзначено у Державній національній програмі «Освіта» / « Україна ХХІ століття» /, особливого значення набуває проблема розвитку національної системи освіти, в якій зростаючу роль покликана відігравати вузівська наука як органічна складова системи вищої освіти і базовий елемент підготовки висококваліфікованих спеціалістів.

Наука й освіта покликані позитивно впливати на розвиток національної економіки, визначати її конкурентоспроможність і рівень життя населення країни. Велике значення для посилення впливу на темпи науково-технічного прогресу в країні для підвищення якості підготовки спеціалістів має саме вузівська наука.

В умовах ринкової економіки акцент робиться на людські ресурси, інтелектуальний потенціал вищої школи як головну